ΟΔΥΣ. ΛΑΜΨΙΔΟΥ δ. φ.

Η «ΑΚΟΥΣΤΙΚΗ» ΜΕΤΡΙΚΗ ΤΟΥ ΔΕΚΑΠΕΝΤΑΣΥΛΛΑΒΟΥ ΕΝ ΤΗ ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΝΟΨΕΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΑΝΑΣΣΗ

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὅτε ἡ προφορὰ τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν ἔπαυσε νὰ ἀσκῇ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀκοῆς, οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ στιχουργοὶ προσεπάθησαν παρὰ τὴν «**ὀπτικὴν**» μετρικὴν νὰ χρησιμοποιήσωσι καὶ νέαν τοιαύτην, ἡ ὁποία θὰ ἐστηρίζετο εἰς τοὺς τόνους τῶν λέξεων, οὐχὶ ὅμως εἰς τὴν γραφὴν ἀλλὰ εἰς τὴν ἀκρόασιν αὐτῶν [1].

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εἰς προηγουμένην μελέτην ἐχρησιμοποιήσαμεν παρὰ τὸν ὅρον «**ὀπτικὴ**» μετρικὴ ἐκεῖνον τῆς «**ἀκουστικῆς**» μετρικῆς [2].

Πράγματι ὁ γενικῶς χρησιμοποιούμενος ὅρος *«τονικὴ στιχουργία»* ἢ *«τονικὴ μετρικὴ»* δὲν ἔχει ὀρθῶς καὶ δὲν ἀποδίδει πλήρως τὸ περιεχόμενον τῆς μετρικῆς ταύτης, ἀφ' οὗ ἐν τῷ στίχῳ ὑπάρχουν τόνοι, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἀπαγγελίας πολὺ ὀλίγον συμβάλλουν εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς νεωτέρας ταύτης μετρικῆς. Ὅθεν ὀρθῶς ἐγράφη διὰ τὸν νεοελληνικὸν στίχον, ἀλλὰ τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὸν βυζαντινὸν τοιοῦτον, ὅτι *«Ὁ στίχος γίνεται γιὰ ταὐτί, δὲ γίνεται γιὰ τὸ μάτι»* [3].

I

1. Βασικὴ προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀκουστικὴν μετρικὴν ἐν Βυζαντίῳ ὡς καὶ δι' ἐκείνην τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, εἶναι ὁ τόνος ὁ ἀκουόμενος καὶ οὐχὶ ὁ οἱοσδήποτε γραπτὸς τοιοῦτος. Ἐπακόλουθον τούτου ἡ σημασία, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὴν ἀκουστικὴν μετρικὴν ἡ ἀπώλεια ἑνὸς τόνου ἢ καλλίτερον ἡ ἀπορρόφησις τοῦ τόνου ὑπὸ ἄλλου πλησίον αὐτοῦ εὑρισκομένου. Αἱ λέξεις, αἱ ὁποῖαι συνήθως κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἀποβάλλουν τὸν τόνον, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἄρθρα, αἱ προ-

1) Παραπέμπομεν εἰς F. Dölger, Die byzantinische Dichtung in der Reinsprache, ἐν Εὐχαριστήριον F. Dölger, zum 70. Geburtstage, Θεσσαλονίκη 1961, σελ. 1—63, ἔνθα ὁ συγγραφεὺς δι' ὀλίγων ἀλλὰ οὐσιαστικῶν σημείων ὑποδεικνύει τὴν πορείαν τῆς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους στιχουργικῆς. Ἐν τέλει τῆς μελέτης ταύτης ὁ ἀναγνώστης εὑρίσκει σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

2) Od. Lampsidis, Beitrag zur «akustischen» Metrik in der Chronik von Ephraem, ἐν Byzantion, XXXV (1965), σελ. 482—494.

3) Θ. Σταύρου, Νεοελληνικὴ Μετρική, Ἀθῆναι. 1930, σελ. 30.

θέσεις, αἱ ἀντωνυμίαι καὶ γενικῶς αἱ μονοσύλλαβοι λέξεις, μὴ ἀποκλειομένων ὅμως ἐνίοτε καὶ δισυλλάβων ἀκόμη λέξεων [1]. Πάντως αἱ λέξεις, τῶν ὁποίων ὁ τόνος ἀπορροφεῖται, πρέπει νὰ εἶναι στενῶς συνδεδεμέναι μετὰ τῆς λέξεως, ἡ ὁποία ἀπορροφεῖ τὸν τόνον. Ἐνίοτε ἡ ὀπτικὴ εἰκὼν ἑνὸς στίχου ὑποδεικνύει ἐὰν μία λέξις ἀποβάλῃ τοιουτοτρόπως τὸν τόνον αὐτῆς, ἐν τούτοις ὅμως μόνον ἐκ τῆς λογικῆς ἐννοίας καὶ ἐκ τῆς προθέσεως τοῦ συγγραφέως νὰ ἐξάρῃ ἢ νὰ τονίσῃ μίαν λέξιν δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν πλήρως τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ τόνου.

2. Ἕκαστος στίχος χαρακτηρίζεται ὑπὸ πολλῶν στοιχείων, ἀλλὰ μεταξὺ τούτων κυρίαρχον θέσιν κατέχει ὁ τελευταῖος τόνος τοῦ στίχου ὡς καὶ ὁ τελευταῖος τόνος πρὸ τῆς τομῆς ἢ τοῦ τέλους τοῦ ἡμιστίχου. Οἱ δύο οὗτοι τόνοι καλοῦνται **μετρικοὶ τόνοι,** διότι εἶναι οἱ ἀναγκαίως ἀπαραίτητοι τόνοι διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ μέτρου καὶ διὰ τὴν παρουσίασιν ἑνὸς συνδυασμοῦ λέξεων ὡς στίχου καὶ οὐχὶ ὡς πεζοῦ ἀποσπάσματος.

Πλὴν τούτων ἕκαστος στίχος δύναται νὰ ἔχῃ τόνον ἐπὶ μιᾶς ἢ καὶ περισσοτέρων λέξεων καὶ ἐπὶ συλλαβῶν, αἱ ὁποῖαι δέχονται κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ στίχου τόνον. Τοιουτοτρόπως διὰ τὸν ἰαμβικόν, ὡς ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζεται, στίχον παρόμοιοι τόνοι τίθενται ἐπὶ τῶν ἀρτίων συλλαβῶν. Οἱ τόνοι οὗτοι καλοῦνται **ρυθμικοί,** διότι ἀκριβῶς εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν λέξεων, ὁ ὁποῖος ἔχει ἤδη λάβει μορφὴν στίχου διὰ τῶν μετρικῶν τόνων, προσδίδεται ὑπ' αὐτῶν ρυθμός [2].

Οἱ ὑπόλοιποι τόνοι ἑνὸς στίχου, οἱ ἀπορροφούμενοι ὑπὸ τῶν μετρικῶν ἢ ρυθμικῶν τοιούτων, καλοῦνται **γραμματικοὶ** τόνοι, διότι δὲν ἔχουν εἰμὴ μόνον γραμματικὴν ἀξίαν καὶ σχεδὸν οὐδόλως ἐπηρεάζουν τὸν ρυθμὸν τοῦ στίχου.

3. Ἕκαστος στίχος, ὅταν ὑπερβαίνῃ ἀριθμόν τινα συλλαβῶν, χωρίζεται εἰς δύο τμήματα, τὰ ἡμίστιχα καλούμενα, τὰ ὁποῖα ὡς πρὸς τὴν μετρικὴν δροῦν τελείως αὐτονόμως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ ρυθμικοὶ τόνοι τοῦ πρώτου ἡμιστίχου οὐδόλως ἐπηρεάζουν τὴν θέσιν τῶν ρυθμικῶν τόνων τοῦ δευτέρου ἡμιστίχου, ἐν ᾧ καὶ οἱ τελείως εἰς καθωρισμένην θέσιν μετρικοὶ τόνοι οὐδεμίαν ἀσκοῦν ἐπίδρασιν [3].

II

1. Ἡ ἀκουστικὴ μετρική, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν βυζαντινὸν δεκαπεντασύλλαβον ἔχει μόνον ἐν μέρει ἐρευνηθῆ. Ἀναμφιβόλως τὰ συμπεράσματα τῆς ἐπὶ τῆς μουσικῆς τοῦ δημώδους ᾄσματος τῆς νέας Ἑλλάδος στηριζομένης μελέτης ἐν

---

1) S. Baud - Bovy, La chanson populaire grecque du Dodecanèse, I, 1936, σελ. 35—38· Ἡ. Βουτιερίδη, Νεοελληνικὴ Στιχουργική, Ἀθῆναι 1929, σελ. 130, καὶ Θ. Σταύρου, ἔνθ' ἀν. σελ. 24—27.

2) Τοὺς ὅρους *μετρικὸς* καὶ *ρυθμικὸς τόνος* ἐχρησιμοποιήσαμεν ἀκολουθοῦντες τὸν Ἡ. Βουτιερίδην, ἔνθ' ἀν. σελ. 118—128.

3) Οὕτως ὁ μετρικὸς τόνος δὲν ἐπηρεάζει τὴν θέσιν τοῦ μετρικοῦ τόνου τοῦ δευτέρου ἡμιστίχου οὔτε καὶ τοὺς ρυθμικοὺς τόνους τοῦ αὐτοῦ ἡμιστίχου. Ἰδὲ S. Baud - Bovy, ἔνθ' ἀν. σελ. 39—62.

συνδυασμῷ πρὸς τὴν διερεύνησιν τῆς μετρικῆς τοῦ δεκαπεντασσυλλάβου νεοελληνικοῦ στίχου γίνονται γενικῶς δεκτὰ καὶ διὰ τὸν βυζαντινὸν τοιοῦτον. Ὁ κ. Baud - Bovy [1] σημειοῖ διὰ τὸν δεκαπεντασύλλαβον στίχον ὡρισμένα σημεῖα, τὰ ὁποῖα μεταφέρομεν περιληπτικῶς ἐνταῦθα :

α) Οἱ τόνοι τίθενται ἐπὶ τῶν ἀρτίων συλλαβῶν.

β) Ἡ 14η συλλαβὴ ἔχει πάντοτε τόνον.

γ) Ἡ 1η ὡς καὶ 9η συλλαβὴ δύνανται νὰ τονίζωνται.

δ) Ὁ στίχος χωρίζεται εἰς δύο ἡμίστιχα διὰ τομῆς μετὰ τὴν 8ην συλλαβήν.

Ὡς πρὸς τὸν βυζαντινὸν δεκαπεντασύλλαβον τὴν γενικὴν εἰκόνα τούτου παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς ὁ κ. F. Dölger [2], ὁ ὁποῖος γράφει διὰ τὸν στίχον τοῦτον : 1. Die Akzente fallen in der Regel auf die geraden Silben ; dabei m u ß die vierzehnte stets betont, die dreizehnte und fünfzehnte stets unbetont sein ; die Akzente der übrigen Silben sind frei, doch wird die erste Silbe gerne an Stelle der zweiten betont ; 2. hinter der achten Silbe ist Binnenschluß.

καὶ παρουσιάζει τὸ ἑξῆς σχῆμα τοῦ εἰρημένου στίχου :

$$\overset{\cdot}{\upsilon} - \upsilon - \overset{\cdot}{\upsilon} - \upsilon - \overset{\cdot}{\upsilon} - \upsilon \; // \; \overset{\cdot}{\upsilon} - \upsilon - \overset{\cdot}{\upsilon} - \upsilon$$

Εἶναι ὅμως ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ δεκαπεντασυλλάβου εἰς πάντας τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἡ αὐτή ; Νομίζομεν ὅτι ἡ διεξοδικὴ μελέτη τοῦ δεκαπεντασυλλάβου στίχου ἑνὸς ἑκάστου βυζαντινοῦ συγγραφέως θὰ προσεπόριζεν εἰς τὴν ἔρευναν πολλὰ νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ μετέβαλλον ἂν ὄχι βασικῶς τὸ ἀνωτέρω σχῆμα, κατὰ πολὺ ὅμως τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τούτου.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀσχολούμενοι μὲ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς *Χρονικῆς Συνόψεως* **Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ** [3] ἐπιθυμοῦμεν διὰ

---

1) Ἔνθ' ἀν. σελ. 36—62.

2) Ἔνθ' ἀν. σελ. 56—57.

3) Ἀπὸ τοῦ 1950 ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἔρευναν τῆς Χ. Σ. ἐδημοσιεύσαμεν πλείστας ὅσας μελέτας (ὑπὲρ τὰς δέκα) ἀναφερομένας κυρίως εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φιλολογικὴν ἀξίαν τοῦ συγγραφέως Μανασσῆ καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Εἰς τὴν πρώτην ἤδη μελέτην (Ὁ. Λαμψίδου, Φιλολογικὰ εἰς τὴν Χρονικὴν Σύνοψιν Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, Ε.Ε.Β.Σ. τόμ. ΚΑ' (1951), σελ. 163—173) ἐγράψαμεν καὶ ὀλίγα τινὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Μανασσῆ. Ἡ ἔρευνα, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ἔχει ἔκτοτε προχωρήσει περισσότερον. Ἡ ἐσχάτως δημοσιευθεῖσα μελέτη τοῦ κ. Εὐδ. Τσολάκη (Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ καὶ κριτικὴ ἔκδοση τοῦ μυθιστορήματός του «Τὰ κατ' Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν», Θεσσαλονίκη 1967), καίτοι οὐδόλως ἀναφέρει τὰς ἡμετέρας δημοσιεύσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς τὰ Συνέδρια Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ τοῦ Μονάχου καὶ τῆς Ἀχρίδος ἀνεκοινώθησαν, ἐν τούτοις εἰς τὰ αὐτὰ σχεδὸν συμπεράσματα διά τὴν βιογράφησιν τοῦ Μανασσῆ καταλήγει (σελ. 15—22), τουλάχιστον εἰς τὰ ὀλίγα σημεῖα, τὰ ὁποῖα καὶ ἡμεῖς πρὸ 17 ἐτῶν ἐθίξαμεν. Πρὸς τούτοις ὅμως ὁ ἐρευνητὴς οὗτος θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ ἀντιπαρέλθῃ διὰ τόσον ὀλίγων καὶ κοινοτύπων χαρακτηρισμῶν τὴν μετρικὴν τοῦ Κ. Μανασσῆ (σελ. 54). Βαθυτέρα ἔρευνα θὰ ἀπέδιδε πλουσιωτέρους καρποὺς καὶ πλέον οὐσιαστικὰ πορίσματα διὰ τὸν βυζαντινὸν δεκαπεντασύλλαβον.

Βιβλιογραφίαν διὰ τὸν βίον καί τὸ ἔργον τοῦ Μανασσῆ ὁ ἀναγνώστης θὰ ἀνεύρῃ ἐν G. Moravcsik, Byzantinoturcica, I, Die byzantinischen Quellen der Geschichte der

τοῦ παρόντος μελετήματος νὰ παρουσιάσωμεν τὸν δεκαπενταςύλλαβον τοῦ **Κ. Μανασσῆ** ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ προσκομίζοντες στατιστικὰ δεδομένα δι' ἕκαστον ἐρευνώμενον σημεῖον τοῦ δεκαπενταςυλλάβου στίχου.

Θὰ ἐξετάσωμεν ὅθεν τοῦ στίχου τούτου

α) τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν

β) τὴν τομὴν

γ) τοὺς μετρικοὺς τόνους

δ) τοὺς ρυθμικοὺς τόνους καὶ

ε) τοὺς γραμματικοὺς τόνους καὶ τὴν ἀπορρόφησιν αὐτῶν.

2. Προηγουμένως ὅμως ἀναγράφομεν ἐνίους στίχους τῆς Χ. Σ. ὡς πρέπει νὰ ἔχωσι μετὰ τὴν ἡμετέραν διόρθωσιν, καίτοι πολλοὶ εἶναι οἱ στίχοι ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, οἱ ὁποῖοι χρήζουν κριτικῆς ἐπιστασίας καὶ κριτικοῦ καλάμου. Οἱ ἀναγραφόμενοι κατωτέρω στίχοι ἀπαντῶνται εἰς τὴν περαιτέρω μετρικὴν διερεύνησιν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἀνάγκη νὰ διορθωθοῦν ἐκ προοιμίου.

στ. 307 *νεκταρεαν* γρ. *νεκταρέαν*

στ. 381 *εἰς τὸ καταντὲς* γρ. *εἰς τὸ κάταντες*

στ. 445 *Αἴγυπτον φασὶν* γρ. *Αἴγυπτόν φασιν*

στ. 545 *χίλι' ἔτη ἐμέτρησαν, καὶ σὺν αὐτῇ παρῆλθον*
γρ. *χιλιετηρὶς ἐμέτρησε καὶ σὺν αὐτῇ παρῆλθον*
(Οὕτως ἔχει ὁ κῶδιξ Α· ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν συλλαβῶν ἰδὲ κατωτέρω.)

στ. 549 *δομήτορα φασὶ* γρ. *δομήτορά φασι*

στ. 704 *ἔλεγον δὲ τὰ γράμματα μανῆ θεκὲλ φάρες τε*
γρ. *ἔλεγον δὲ τὰ γράμματα μανῆ θεκὲλ φαρές τε*

στ. 765 *ὁ παῖς ὑβριοπαθῆσας πρόσεισι τῷ τεκόντι*
γρ. *ὁ παῖς ὑβριοπάθησε, πρόσεισι τῷ τεκόντι*
(Πρβλ. στ. 827.)

στ. 788 *βαρβαρικῶς ὡς ἀρνίον οἴκτιστα καταθύει*
γρ. *βαρβαρικῶς ὡς ἀρνειὸν οἴκτιστα καταθύει*
(Οὕτως ἔχει ὁ κῶδιξ Α.)

στ. 818 *θεράποντι ποτὲ* γρ. *θεράποντί ποτε*

στ. 1047 *καὶ τοῦ λαοῦ διαβάσις ὡς ἐπὶ μέσης χέρσου*
γρ. *καὶ τοῦ λαοῦ διάβασις ὡς ἐπὶ μέσης χέρσου*

στ. 1087 *ἀνειλεν* γρ. *ἀνεῖλεν*

στ. 1683 *κάπουτ γὰρ ἡ κεφαλὴ κατὰ Ῥωμαίων γλῶσσαν*
γρ. *κάπουτ καὶ γὰρ ἡ κεφαλὴ κατὰ Ῥωμαίων γλῶσσαν*
(Τοῦτο προτείνεται ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι ὑπὸ τοῦ Bekker.)

Türkvölker, 1958[3], σελ. 353—356, καὶ M. E. Colonna, Gli storici bizantini dal IV al XV secolo, 1956, σελ. 78—81, ὡς καὶ εἰς τὰς ἡμετέρας ἀνωτέρω ἀναφερομένας μελέτας. Αἱ εἰς τοὺς στίχους παραπομπαὶ τῆς Χ. Σ. γίνονται κατὰ τὴν ἔκδοσιν I. Bekker τῆς ἐκδόσεως Βόννης.

στ. 2452 *οὕτω τοι φασὶ* γρ. *οὕτω τοί φασι*
στ. 4105 *ἄλλος Οἰδίπους δύστηνος ἦν, σκοτεινὰ βακτρεύων*
γρ. *ἄλλος Οἰδίπους δύστηνος, ἦν σκοτεινὰ βακτρεύων*
στ. 4422 *δενδριτιδας* γρ. *δενδρίτιδας*
στ. 4856 *καὶ γὰρ καὶ Βόκχορίς, φασὶν*
γρ. *καὶ γὰρ καὶ Βόκχορίς φασιν*
στ. 4882 «*αἵ αἵ βασίλισσα*» *φησὶν* γρ. «*αἵ αἵ βασίλισσά*» *φησιν*
στ. 5446 *ὡς φασὶ* γρ. *ὥς φασι*
στ. 5783 *σπιλώματα τινῶν* γρ. *σπιλώματά τινων*
στ. 5820 *καὶ ταῦτα μὲν ἕκαστος ὡς βούλοιτο λογιζέσθω*
γρ. *καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἕκαστος βούλοιτο λογιζέσθω*
στ. 6328 *καὶ μῆνας δέκα τῆς ἀρχῆς σὺν δύο βασιλεύσασα*
γρ. *καὶ μῆνας δέκα τῆς ἀρχῆς σὺν δύο βασιλεύσας*
(Πρόκειται περὶ τῆς βασιλίσσης Ζωῆς καὶ ὁ συμπληρώσας τὴν Χ. Σ. διὰ χρονολογικῶν στίχων γραμματικῶς μὲν ὀρθῶς ἔγραψε *βασιλεύσασα*, μετρικῶς ὅμως ἔσφαλε. Ἄλλωστε ἡ γραφὴ *βασιλεύσας* καὶ διὰ τὸ θηλυκὸν δὲν θὰ ἦτο ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ σφαλερά.)

1. Ἀριθμὸς συλλαβῶν

Ἡ Χ.Σ. ἀποτελεῖται ἐξ 6733 στίχων, ἐκ τῶν ὁποίων 6 παρεμβληθέντες εἶναι δωδεκασύλλαβοι ἰαμβικοί, οἱ δὲ ὑπόλοιποι 6727 δεκαπεντασύλλαβοι. Ἐν τῇ ἐκδόσει Βόννης ὅμως μεταξὺ τῶν δεκαπεντασυλλάβων στίχων ὑπάρχουν καί τινες, οἱ ὁποῖοι ἔχουν 14 ἢ 16 συλλαβάς. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας πρόκειται περὶ στίχων εἴτε ἐσφαλμένως παραδοθέντων ἢ περιεχόντων λέξιν—κύριον ὄνομα—, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπιτελεῖται συνίζησις [1]. Οὕτως ὁ στ. 1683, ὅστις ἔχει 14 συλλαβάς, διορθούμενος διὰ τῆς προσθήκης τῆς λέξεως *καί*, ὡς ἀνωτέρω ἐγράφη, μεταβάλλεται εἰς δεκαπεντασύλλαβον. Οἱ δεκαεξασύλλαβοι στίχοι 671, 2057, 2310, 2316, 2424, 2432, 2484, 2491, 2531 διὰ τῆς συνιζήσεως τοῦ ἐν τοῖς στίχοις τούτοις περιεχομένου κυρίου ὀνόματος μεταβάλλονται καὶ οὗτοι εἰς δεκαπεντασυλλάβους. Πράγματι ἡ συνίζησις παρουσιάζεται εἰς τὰς λέξεις *Ἱερουσαλήμ, Μαξιμιανός, Οὐάλης, Οὐαλεντινιανός, Νεπωτιανός* [2].

Ὁ στ. 545, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐγράφη, διὰ τῆς ἐπενεχθείσης διορθώσεως περιέχει 16 συλλαβάς, αἱ ὁποῖαι ὅμως μειοῦνται εἰς 15 διὰ τῆς συνιζήσεως τῆς λέξεως *χιλιετηρίς*.

Ὁ δεκαεξασύλλαβος ἐπίσης στίχος 6328 διὰ τῆς ἀναγραφείσης ἀνωτέρω διορθώσεως μετατρέπεται καὶ οὗτος εἰς δεκαπεντασύλλαβον.

---

1) Διὰ τὴν ἐν τῷ νεοελληνικῷ στίχῳ συνίζησιν παραπέμπομεν εἰς Θ. Σταῦρον, ἔνθ' ἀν. σελ. 27—33 καὶ Ἡ. Βουτιερίδην, ἔνθ' ἀν. σελ. 144—147.

2) Αἱ αὐταὶ λέξεις ἀλλαχοῦ ὡς καὶ ἄλλαι λέξεις, περιέχουσαι συλλαβὰς δυναμένας νὰ ὑποστῶσι συνίζησιν, παραμένουν ἐν τούτοις ἀσυνίζητοι.

2. Τομὴ

Ἡ τομὴ εὑρίσκεται μετὰ τὴν 8ην συλλαβήν. Μεταξὺ τῶν 6727 στίχων ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ εἷς καὶ μόνον στίχος, ὁ 1414, ὁ ὁποῖος ἔχει τομὴν μετὰ τὴν 7ην συλλαβήν. Ὁ στίχος οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς:

τὸν καὶ Νεοπτόλεμον, τὸν ἀπὸ Δηϊδαμείας.

(Νομίζομεν ὅτι πρόκειται περὶ σφαλερῶς παραδοθέντος στίχου, ὡς τοῦτο ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν στίχων 1683 καὶ 5820, οἱ ὁποῖοι διορθωθέντες παρουσίασαν τὴν ὀρθὴν μετὰ τὴν 8ην συλλαβὴν τομήν.)

Ὡς πρὸς τὸν στίχον 2361 σημειοῦμεν ὅτι ἡ τομὴ τούτου ἀντιμάχεται τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν περὶ τῆς τομῆς κανόνα. Ἰδοὺ ὁ στίχος:

τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ δὶς δέκα Βυζαντίδος·

Ἡ τομὴ μετὰ τὸν συμπλεκτικὸν σύνδεσμον *καὶ* εἶναι σφαλερὰ καὶ ὁ στίχος ἀναμφιβόλως παρεδόθη οὐχὶ ὀρθῶς.

3. Μετρικοὶ τόνοι

Οἱ μετρικοὶ τόνοι ἐν τῷ δεκαπεντασυλλάβῳ εἶναι δύο, ὁ πρὸ τῆς τομῆς καὶ ὁ ἐπὶ τῆς 14ης συλλαβῆς.

α) Μετρικὸς τόνος ἐπὶ τῆς 14ης συλλαβῆς.

Πάντες οἱ στίχοι φέρουν τὸν τόνον τοῦτον πλὴν τῶν περιπτώσεων τῶν στίχων 704 καὶ 6328, οἱ ὁποῖοι ὅμως καὶ οὗτοι διορθούμενοι ὡς ἀνωτέρω συμπορεύονται μετὰ τῶν ἄλλων.

Ὁ μετρικὸς οὗτος τόνος εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχεται ἐξ ἐγκλίσεως, ὅταν ὑπάρχῃ εἰς τὴν 15ην συλλαβὴν ἐγκλιτικὸν μονοσύλλαβον. Τοῦτο ἐγκλινόμενον ἀναβιβάζει τὸν τόνον ἐπὶ τῆς ληγούσης τῆς προηγουμένης λέξεως, δηλαδὴ ἐπὶ τῆς 14ης συλλαβῆς τοῦ στίχου, ἢ μεταβάλλει τὸν ἤδη ἐπὶ τῆς 14ης συλλαβῆς τόνον τῆς βαρείας εἰς ὀξεῖαν, ἢ ἀκόμη δυνατὸν τὸ μονοσύλλαβον ἐγκλιτικὸν νὰ ἀποβάλῃ ἁπλῶς καὶ μόνον τὸν τόνον πρὸ τῆς 14ης συλλαβῆς τονιζομένης διὰ περισπωμένης.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀναφέρονται οἱ στίχοι 15, 26, 292, 1195, 1318, 1407, 1542, 1977, 2664, 3344, 3350, 3393, 3397, 4022, 5186, 5374, 6175, 6723. Εἰς τὴν δευτέραν καὶ τρίτην περίπτωσιν οἱ στίχοι 1657 *(γυνή τις)*, 1922 *(τελευτῇ μου)*, 2170 *(ζωῆς μου)*, 2172 *(ἐκδικοῦν με)*, 2765 *(τρισί τε)*, 3047 *(ζωῆς σου)*.

Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ στίχῳ 3344 ἔχομεν δύο ἐγκλιτικά, τὸ δὲ μονοσύλλαβον ἐγκλιτικὸν τῆς 15ης συλλαβῆς ἀναβιβάζει τὸν τόνον ἐπὶ τῆς ληγούσης τοῦ δισυλλάβου ἐγκλιτικοῦ ὡς ὀξεῖαν καὶ ἀποτελεῖ οὕτω τὸν μετρικὸν τόνον τῆς 14ης συλλαβῆς, ἐν ᾧ ὁ τόνος τοῦ δισυλλάβου ἐγκλιτικοῦ ἔχει ἀναβιβασθῆ εἰς τὴν προηγουμένην λέξιν. Οὕτως ἔχομεν:

«*ὦ βασιλεῦ*» *ἀνέκραγεν, «εἰ θελητὸν ἐστί σοι*

β) Μετρικὸς τόνος πρὸ τῆς τομῆς.

Ὁ μετρικὸς οὗτος τόνος, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ τελευταῖος τόνος πρὸ τῆς τομῆς, δύναται νὰ εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς 6ης, τῆς 7ης (σπανίως ἐν τῇ Χ.Σ. καὶ μάλιστα μόνον εἰς 5 στίχους) ἢ τῆς 8ης συλλαβῆς.

Οὕτω ἐπὶ 6726 στίχων οἱ 3787 φέρουν μετρικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς, οἱ 2934 ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς καὶ 5 ἐπὶ τῆς 7ης συλλαβῆς (15, 1913, 1958, 2877, 3555.)

Ἡ κατανομὴ τῶν στίχων ἐμφαίνεται παραστατικώτερον εἰς τὸν κατωτέρω πίνακα :

Ἀρ. στίχων	Τομὴ μετὰ 8ην συλλαβὴν			Τομὴ μετὰ 7ην συλλ.	
	Τόν. συλ. 6	Τόν. συλ. 8	Τόν. συλ. 7		
1—1000	580	419	1 (18)		
1001—2000	573	424	2 (1913, 1958)	1 (1414)	
2001—3000	583	414	1 (2877)		
3001—4000	542	457	1 (3555)		
4001—5000	540	454			6 (12 σύλ-
5001—6000	567	433			λαβοι)
6001—6733	401	332			
	3787	2934	5	1	6

Σύνολον: στίχοι 6733

Εἴς τινας περιπτώσεις ὁ μετρικὸς τόνος ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς προέρχεται ἐξ ἐγκλίσεως δισυλλάβου ἐγκλιτικοῦ κατέχοντος τὴν 7ην καὶ 8ην συλλαβὴν τοῦ στίχου, ὡς εἰς τοὺς 43 κατωτέρω στίχους: 259, 315, 814, 818, 837, 951, 1147, 1218, 1254, 1305, 1485, 1519, 1588, 1600, 1646, 1861, 2562, 2776, 2989, 3069, 3073, 3587, 3614, 3957, 4214, 4303, 4395, 4595, 4678, 4809, 4856, 4882, 4927, 4936, 5130, 5198, 5321, 6023, 6124, 6238, 6247, 6540, 6733.

Οἱ στίχοι 549, 5182 καὶ 6629 ἔχουν τόνον ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς—μὴ λογιζόμενον ὅμως—προερχόμενον ἐκ δισυλλάβου ἐγκλιτικοῦ γεγραμμένου μετὰ τὴν τομήν, ἤτοι μετὰ τὴν 8ην συλλαβήν.

Οἱ στίχοι 4303 *(τὴν Ἰλιάδα τέ φημι)*, 5130 *(ὅμοιον δρῶν ὡς εἴ τινες)* καὶ 6238 *(ὡς ἄλλοι δὲ τινές φασιν)* περιέχουν δύο ἀλλεπαλλήλους ἐγκλιτικὰς λέξεις ἢ ἄτονον καὶ ἐγκλιτικὴν λέξιν, ὁ δὲ μετρικὸς τόνος εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς πρώτης εὑρισκόμενος.

Αἱ παρουσιαζόμεναι ἐγκλιτικαὶ λέξεις ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω 43 περιπτώσεων [1] εἶναι αἱ ἑξῆς: *φασιν* (12), *ποτε* (7), *τινες* (4), *τινα* (4), *τινος* (3), *φησι* (3), *τινων* (2), *ποθεν* (2), *ἐστιν* (2), *τισιν* (2), *τινι* (1), *φημι* (1).

Προσέτι παρουσιάζεται δημιουργία μετρικοῦ τόνου ἐπὶ 7ης συλλαβῆς ἐξ ἐγκλίσεως μονοσυλλάβου ἐγκλιτικοῦ εἰς τοὺς στίχους 18 *(ἐνταῦθά μοι)* 1958 *(κορεσθεῖσαί μου)*, 2877 *(καὶ σύνοιδα μηδὲν τί με)* καὶ 3555 *(ἀνθαμιλλᾶταί σοι)*.

1) Οἱ ἐντὸς τῶν παρενθέσεων ἀριθμοὶ ὑποδηλοῦν τὸ σύνολον τῶν στίχων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπαντᾶται ἡ ἑκάστοτε λέξις.

Οὕτως ἐπὶ τῶν 5 στίχων μετὰ τόνου ἐπὶ τῆς 7ης συλλαβῆς μόνον ὁ 1913 ἔχει τόνον προερχόμενον οὐχὶ ἐξ ἐγκλιτικοῦ (σημειωτέον ὅμως ὅτι καὶ ὁ στίχος οὗτος δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ ὀρθῶς παραδοθῆ).

Δημιουργία μετρικοῦ τόνου ἐπὶ 8ης συλλαβῆς δι' ἐγκλιτικοῦ. Εἷς καὶ μόνος στίχος, ὁ 1504, ἔχει μετρικὸν τόνον ἐπὶ 8ης συλλαβῆς ἐπηρεαζόμενον ἐκ τῆς παρουσίας δισυλλάβου ἐγκλιτικοῦ μετὰ τὴν τομήν. Ὁ στίχος ἔχει οὕτω :

πεδίον δὲ τὸ Λωρεντόν ἐστι τῆς Ἰταλίας

Ἐγκλιτικὸν μονοσύλλαβον ἐν τῇ 8ῃ συλλαβῇ.

Τοῦτο παρουσιάζεται εἰς τοὺς ἑξῆς 33 στίχους : 479, 500, 513, 653, 668, 1699, 1801, 2172, 2189, 2194, 2425, 2682, 2881, 2904, 2957, 3060, 3092, 3253, 3288, 3435, 3556, 3569, 4084, 4834, 4970, 4986, 5290, 5371, 5761, 5919, 6560, 6569, 6689.

Αἱ μονοσύλλαβοι δὲ ἐγκλιτικαὶ λέξεις εἶναι αἱ ἑξῆς : *μοι* (12), *τις* (9), *τε* (7), *σοι* (2), *τι* (1), *με* (1), *μου* (1).

Δισύλλαβα ἐγκλιτικὰ εἰς τὴν 7ην καὶ 8ην συλλαβὴν ἔχομεν εἰς τοὺς κάτωθι 53 στίχους : 259, 315, 814, 818, 837, 951, 1147, 1218, 1254, 1305, 1485, 1519, 1588, 1600, 1646, 1725, 1750, 1861, 1943, 1998, 2562, 2776, 2989, 3069, 3073, 3587, 3614, 3957, 4214, 4303, 4395, 4424, 4595, 4597, 4662, 4678, 4809, 4856, 4882, 4927, 4936, 5062, 5130, 5131, 5198, 5226, 5321, 6023, 6124, 6238, 6247, 6540, 6733.

Αἱ δισύλλαβοι παρουσιαζόμεναι λέξεις εἶναι αἱ ἑξῆς : *φασιν* (13), *ποτε* (10), *τινος* (6), *τινες* (5), *τινα* (4), *φησι* (3), *φημι* (3), *τισιν* (2), *ποθεν* (2), *τινων* (2), *ἐστιν* (2), *τινι* (1).

Κατὰ κανόνα δὲν συνιστᾶται ἡ ὕπαρξις μοοοσυλλάβου λέξεως εἰς τὴν 8ην συλλαβὴν πρὸ τῆς τομῆς, ἐν τούτοις ὅμως, ὡς ἤδη ἐγράφη, ἔχομεν ἐν τῇ Χ. Σ. τὰς περιπτώσεις τῶν μονοσυλλάβων ἐγκλιτικῶν, πρὸς ἃς προστίθεται καὶ ἡ ὕπαρξις μονοσυλλάβων ἄλλων τινῶν λέξεων. Αἱ περιπτώσεις αὗται ἀνέρχονται εἰς 95, αἱ δὲ χρησιμοποιούμεναι λέξεις εἶναι αἱ ἑξῆς : *δὲ* (49), *γὰρ* (7), *γῆς* (6), *ἦν* (5), *πῶς* (3), *οὖν* (2), *πρὶν* (2), *πᾶν* (2), *βοῦν* (2), *παῖς* (2), *πρὶν* (2), *σοῦ* (2), *μὲν* (1), *νοῦν* (1), *φῖ* (1), *δὴ* (1), *τὶς* (1), *πῦρ* (1), *γῆν* (1), *γῇ* (1), *σὺν* (1), *ἄν* (1), *θὴρ* (1).

Ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω περιπτώσεων σημειοῦμεν ὅτι ἔνιαι τῶν λέξεων τούτων τῶν εὑρισκομένων εἰς τὴν 8ην συλλαβήν, καίτοι ἔχουν τόνον, δὲν λογίζονται ὡς τονιζόμεναι λέξεις, ἀλλ' ὡς ἄτονοι. Τοῦτο εὐνόητον εἶναι ὅτι συμβαίνει εἰς στίχους μετὰ μετρικοῦ τόνου ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς.

Πλὴν τῶν περιπτώσεων διὰ τὰς λέξεις *ἄν, δή, δέ, ἦν, μέν, οὖν,* αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται μόνον εἰς στίχους μὲ μετρικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς, αἱ ὑπόλοιποι χρησιμοποιοῦνται εἰς στίχους μὲ μετρικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς. Σημειωτέον ὅμως ὅτι αἱ λέξεις *γὰρ* (3439), *πᾶν* (4077) χρησιμοποιοῦνται εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τοῦ μετρικοῦ τόνου, καὶ ἐπὶ τῆς 6ης καὶ ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς, καὶ οὕτως ὁτὲ μὲν ὁ τόνος λογίζεται, ὁτὲ δὲ ὄχι.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος δέον νὰ προσθέσωμεν ὅτι εἰς τοὺς στίχους 5182 καὶ 6629 ὁ δημιουργούμενος ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς τόνος ὑπὸ τῆς μετὰ τὴν το-

μὴν εὑρισκομένης δισυλλάβου ἐγκλιτικῆς λέξεως δὲν λογίζεται καὶ ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι ἔχουν ὡς ἐκ τούτου μετρικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς.

4. Ρυθμικοὶ καὶ γραμματικοὶ τόνοι

Ὑφ' ὅλων τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἀκουστικῆς μετρικῆς τῶν Βυζαντινῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ στίχου λέγεται ὅτι εἰς τὸν ἰαμβικὸν στίχον αἱ ἄρτιαι συλλαβαὶ τονίζονται, ἀλλά, προστίθεται, ὅτι δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸς ὁ τονισμὸς εἰς ὅλας τὰς ἀρτίας συλλαβάς [1]. Ἀναγκαῖον δ' ὅμως εἶναι, ἵνα ὑπάρξῃ ρυθμὸς ἐν τῷ στίχῳ νὰ μὴ τονίζωνται αἱ περιτταὶ συλλαβαί, διότι τότε διαταράσσεται ὁ ἐπιθυμητὸς ρυθμὸς τοῦ στίχου.

Τοιουτοτρόπως εἰς τὸν δεκαπεντασύλλαβον δεχόμεθα ὅτι εἶναι σφάλμα τοῦ ποιητοῦ, ἡ ἀδυναμία αὐτοῦ, ἡ ὕπαρξις τόνου ἐπὶ τῶν περιττῶν συλλαβῶν. Ἐν τούτοις σχεδὸν πάντοτε ὁ ἐπὶ τῶν περιττῶν συλλαβῶν εὑρισκόμενος γραμματικὸς τόνος δὲν λογίζεται ὡς τόνος, διότι κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἀπορροφεῖται οὗτος ὑπὸ τοῦ πλησίον εὑρισκομένου ρυθμικοῦ ἢ μετρικοῦ τοιούτου.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ταῦτα προτιθέμεθα νὰ ἀνακοινώσωμεν κατωτέρω τὰ πορίσματα τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης ἐπὶ τῶν 1000 πρώτων στίχων τῆς Χ. Σ. ὡς πρὸς τὸν τονισμὸν τῶν περιττῶν συλλαβῶν ὡς καὶ ἐκείνων, τῶν μετὰ τὸν μετρικὸν τόνον καὶ πρὸ τῆς τομῆς εὑρισκομένων συλλαβῶν.

α) 1η συλλαβή. Ἡ πρώτη συλλαβὴ δύναται νὰ λαμβάνῃ τόνον χωρὶς τοῦτο νὰ λογίζηται σφάλμα τοῦ ποιητοῦ. Ἐν τούτοις ἐπὶ τῶν 1000 στίχων μόνον μέρος τούτων λαμβάνει τόνον εἰς τὴν 1ην συλλαβήν. Ἰδοὺ οἱ πρῶτοι 1000 στίχοι ὡς πρὸς τὸν τονισμὸν τῆς 1ης ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς 2ας συλλαβῆς.

— —	126
´ — —	287
´ ´ — —	231
´ — —	356
	1000

Ὁ ἀναγνώστης διαβλέπει ὅτι ὁ στιχουργὸς ἐχρησιμοποίησε τὴν ἄδειαν νὰ τονίσῃ τὴν 1ην συλλαβὴν μόνον εἰς 287 στίχους. Οἱ 231 στίχοι, οἱ ὁποῖοι φέρουν τόνον καὶ ἐπὶ τῆς 1ης καὶ ἐπὶ τῆς 2ας συλλαβῆς, ἐρευνώμενοι ὡς πρὸς τὸν τόνον τῆς 1ης συλλαβῆς ἀποδεικνύουν ὅτι ἐξ αὐτῶν μόνον 11 (3, 40, 90, 176, 187, 242, 321, 385, 449, 830, 845) φέρουν τόνον, ὁ ὁποῖος ἀπορροφῶν ἐκεῖνον τῆς 2ας συλλαβῆς δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ρυθμικὸς τόνος. Οἱ ὑπόλοιποι στίχοι περιέχουν λέξεις μὲ γραμματικοὺς τόνους, οἱ ὁποῖοι ἀπορροφοῦνται ὑπὸ τοῦ ρυθμικοῦ τόνου τῆς 2ας συλλαβῆς. Αἱ λέξεις δὲ αὗται εἶναι: *καὶ* (139), *τὸ* (16), *τὴν* (9), *τοῦ* (8), *τῆς* (7), *πρὸς* (6), *σὺν* (6), *τὸν* (4), *ἂν* (4), *ἦν* (3), *τὰ* (3),

1) Ἰδὲ F. Dölger, ἔνθ' ἀν., σελ. 56—57 καὶ Ἡ. Βουτιερίδην, ἔνθ' ἀν. σελ. 123—129.

ὅν (2), *ταῖς* (2), *τῷ* (2), *τῆς* (2), *τῶν* (2), *τὰς* (1), *οἷς* (1), *τοὺς* (1), *οἳ* (1), ἤτοι ἐν συνόλῳ εἰς 220 στίχους.

Οὕτω ἐπὶ 1000 στίχων μόνον 287 σὺν 11 φέρουν τόνον ἐπὶ τῆς 1ης συλλαβῆς.

β) 3η συλλαβή. Αὕτη ἐπὶ 1000 στίχων ἀνευρίσκεται φέρουσα τόνον εἰς 129 περιπτώσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον εἰς 7 (220, 296, 468, 545—ὁ στίχος οὗτος διορθωθεὶς ἀνωτέρω δέον νὰ παραλειφθῇ—, 829, 926, 970) ὁ τόνος τῆς συλλαβῆς ταύτης δέον νὰ λογισθῇ ὡς ρυθμικὸς τόνος. Ἐξ αὐτῶν οἱ στίχοι 220, 296, 829, 970 ἔχουν τόνον 3ης συλλαβῆς προερχόμενον ἐξ ἐγκλιτικοῦ καὶ μόνον οἱ 468 *(τὸ γὰρ Βάβελ)* καὶ 926 *(καὶ πᾶν ἔθνος)* ἔχουν τόνον κανονικόν. Οἱ ὑπόλοιποι 122 στίχοι ἔχουν μονοσυλλάβους ἢ καὶ σπανιώτερον δισυλλάβους λέξεις, αἱ ὁποῖαι φέρουν γραμματικὸν τόνον ἀπορροφούμενον ὑπὸ τοῦ πλησίον εὑρισκομένου ρυθμικοῦ τοιούτου.

Αἱ λέξεις αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς: *καὶ* (16), *μὲν* (14), *δὲ* (14), *τὸ* (14), *γὰρ* (9), *τὴν* (8), *τῆς* (7), *τοῦ* (6), *μετὰ* (4), *οὖν* (3), *τῶν* (3), *τὸν* (3), *πρὸς* (2), *τοῖς* (2), *τῷ* (2), *τῇ* (2), *μὴ* (2), *τὰ* (2), *κατὰ* (1), *ἐπὶ* (1), *παρὰ* (1), *αὖ* (1), *ταῖς* (1), *ἀπὸ* (1), *ἄν* (1).

γ) 5η συλλαβή. Ἡ 5η συλλαβὴ τονίζεται ἐπὶ 1000 στίχων εἰς 115. Ἐξ αὐτῶν μόνον ὁ στίχος 351 *(καὶ τοῦ μὲν Ἀβὲλ)* δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὡς ἔχων κατ' ἐξαίρεσιν τόνον ἐπὶ τῆς 5ης συλλαβῆς, ἐν ᾧ πάντες οἱ ὑπόλοιποι στίχοι ἔχουν λέξεις μονοσυλλάβους, σπανίως δὲ καὶ δισυλλάβους, αἱ ὁποῖαι φέρουν γραμματικὸν τόνον ἀπορροφούμενον ὑπὸ τοῦ ἐγγὺς εὑρισκομένου ρυθμικοῦ ἢ καὶ μετρικοῦ τόνου. Αἱ λέξεις αὗται εἶναι: *καὶ* (27), *τὸ* (13), *τὴν* (10), *τὸν* (8), *τὰ* (6), *τοῖς* (6), *τῷ* (5), *τοῦ* (5), *τῆς* (5), *τοὺς* (5), *μὲν* (4), *τὰς* (4), *δὲ* (4),*πρὸς* (2), *τῆς* (2), *μὴ* (2), *κἂν* (1), *ὥσπερ* (1), *τῶν* (1), *ταῖς* (1), *ὑπὸ* (1), *τῇ* (1).

δ1) Εἰς τοὺς στίχους, τοὺς ἔχοντας μετρικὸν τόνον πρὸ τοῦ ἡμιστίχου ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς, ἡ 6η συλλαβὴ καὶ ἡ 7η δὲν τονίζονται πλὴν τῶν περιπτώσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ γραμματικὸς τόνος τῶν συλλαβῶν τούτων ἀπορροφεῖται ὑπὸ τοῦ μετρικοῦ τόνου τῆς 8ης συλλαβῆς. Τοιουτοτρόπως ἐπὶ 1000 στίχων, οἱ ὁποῖοι περιλαμβάνουν 419 στίχους μὲ μετρικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς, μόνον 89 στίχοι τονίζονται ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς, ἐν ᾧ μόνον 5 στίχοι (100 *καὶ τό*, 142 *τοῖς τῆς*, 391 *ἀπὸ τῆς*, 452 *τὴν τῷ*, 751 *τὶ καὶ*) τονίζονται ἐπὶ τῆς 6ης καὶ 7ης συλλαβῆς καὶ 8 μόνον ἐπὶ τῆς 7ης συλλαβῆς (58 *τῆς*, 168 *ἐπί*, 377 *τῆς*, 568 *τῆς*, 698 *τό*, 780 *τήν*, 891 *τήν*, 941 *κατά*).

Αἱ λέξεις, αἱ ὁποῖαι μονοσύλλαβοι ἢ καὶ δισύλλαβοι περιέχουν γραμματικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς, εἶναι αἱ ἑξῆς: *τῆς* (14), *καὶ* (12), *τῶν* (7), *τοῦ* (6), *τὴν* (5), *τῷ* (4), *ἀπὸ* (4), *τοῖς* (4), *πρὸς* (3), *τὸν* (3), *ταῖς* (3), *τὸ* (2), *σὺν* (2), *δὲ* (2), *γάρ* (1), *μὲν* (1), *τὰς* (1), *πᾶν* (1), *τῇ* (1), *ὑπὸ* (1), *γῆς* (1), *τούτου* (1), *πάσης* (1), *ἀντὶ* (1), *μετὰ* (1), *τοὺς* (1), *τὶ* (1), *τοῖν* (1), *ἦν* (1), *τέως* (1), *πολλῶν* (1), *Σήμ* (1). Οὕτω τὸ σύνολον τῶν στίχων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν γραμματικὸν τόνον ἀπορροφούμενον ὑπὸ τοῦ μετρικοῦ τόνου τῆς 8ης συλλαβῆς, ἀνέρχεται εἰς 89.

δ2) Εἰς τοὺς στίχους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν μετρικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς, ἡ 7η συλλαβὴ μένει ἄτονος ὅπως καὶ ἡ 8η. Ἡ τελευταία αὕτη συλλαβὴ εἰς

19 περιπτώσεις περιέχει τὰ μονοσύλλαβα δὲ (17 στίχοι), γὰρ (2 στίχοι), τὰ ὁποῖα, ὡς γνωστόν, θεωροῦνται ἄτονα. Ὁ στίχος 549, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς τόνον, προερχόμενον ἐξ ἐγκλιτικῆς λέξεως εὑρισκομένης μετὰ τὴν τομήν, δέον νὰ θεωρηθῇ καὶ οὗτος, ὡς καὶ προηγουμένως ἐγράφη, ὡς μὴ ἔχων τόνον ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς.

Οὕτως εἰς τοὺς 580 στίχους, τοὺς ἔχοντας μετρικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 6ης συλλαβῆς ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν 1000 πρώτων στίχων τῆς Χ. Σ., οὐδεὶς στίχος περιέχει τόνον ἐπὶ τῆς 7ης καὶ 8ης συλλαβῆς.

ε) Οἱ στίχοι, οἱ ἔχοντες μετρικὸν τόνον ἐπὶ τῆς 8ης συλλαβῆς, ἔχουν τὴν 7ην συλλαβὴν ἄτονον πλὴν 12 στίχων, οἱ ὁποῖοι περιέχουν λέξεις μὲ γραμματικοὺς τόνους ἀπορροφουμένους ὑπὸ τοῦ μετρικοῦ τόνου τῆς 8ης συλλαβῆς. Αἱ λέξεις αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς : τῆς (5), τὸ (2), τὴν (2), καὶ (1), ἐπὶ (1), κατὰ (1).

στ) 9η συλλαβή. Ἡ 9η συλλαβή, ὡς ἀπαρχὴ τοῦ δευτέρου ἡμιστίχου, δύναται καὶ αὕτη ὅπως καὶ ἡ 1η, ἀπαρχὴ τοῦ πρώτου ἡμιστίχου, νὰ ἔχῃ τόνον. Ἐπὶ τῶν 1000 πρώτων στίχων ἔχομεν τὸν ἑξῆς πίνακα ὡς πρὸς τοὺς τόνους τῆς 9ης ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν 10ην συλλαβήν :

— —	86
— —	354
— —	349
— —	211
	1000

Τοιουτοτρόπως ἐπὶ τῶν 1000 στίχων 349 φέρουν τόνον ἐπὶ τῆς 9ης συλλαβῆς. Ἐκ τῶν 211 στίχων, οἱ ὁποῖοι τονίζονται καὶ εἰς τὴν 9ην καὶ εἰς τὴν 10ην συλλαβήν, μόνον 3 (247, 579, 828) εἶναι δυνατὸν νὰ λογισθῶσι ὡς ἔχοντες τόνον ἐπὶ τῆς 9ης συλλαβῆς, ὁ ὁποῖος ἀπορροφῶν ἐκεῖνον τῆς 10ης συλλαβῆς θεωρεῖται ὡς ρυθμικὸς τόνος. Οἱ ὑπόλοιποι 208 στίχοι περιέχουν λέξεις μονοσυλλάβους, τῶν ὁποίων ὁ γραμματικὸς τόνος τῆς 9ης συλλαβῆς ἀπορροφεῖται ὑπὸ τοῦ ρυθμικοῦ τόνου τῆς 10ης συλλαβῆς. Αἱ λέξεις αὗται εἶναι : καὶ (82), τὸ (22), τοῦ (12), τῷ (12), τὰς (11), τὴν (11), πρὸς (11), τῶν (9), τὸν (8), τῆς (7), τοὺς (6), τὰς (3), τοῖς (3), ταῖς (3), τῇ (2), ταῖς (2), ἦν (1), πρὸ (1), πρὶν (1), σὺν (1).

ζ) Ἡ 11η συλλαβή. Ἡ συλλαβὴ αὕτη εἰς 108 στίχους ἔχει τόνον, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον οἱ 7 στίχοι (103, 360, 503, 734, 818, 831, 889) δύνανται νὰ ὑπολογισθῶσι ὡς ἔχοντες τόνον ἐπὶ τῆς 11ης συλλαβῆς, ἐν ᾧ οἱ ὑπόλοιποι 101 περιέχουν λέξεις, τῶν ὁποίων ὁ γραμματικὸς τόνος ἀπορροφεῖται ὑπὸ τοῦ πλησίον εὑρισκομένου ρυθμικοῦ ἢ καὶ μετρικοῦ τόνου. Αἱ λέξεις αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς : καὶ (16), τῶν (16), τῆς (13), τὴν (11), τοῦ (7), τὸ (5), τοῖς (5), τὸν (4), τοὺς

(3), *κατὰ* (3), *τῷ* (3), *τὰς* (2), *περὶ* (2), *γὰρ* (2), *μὲν* (2), *δὲ* (1), *μὴ* (1), *ἐπὶ* (1), *παρὰ* (1), *ταῖς* (1), *ὑπὸ* (1), *σὺν* (1).

η) 13η συλλαβή. Ἡ 13η συλλαβή, ἡ προηγουμένη τοῦ μετρικοῦ τόνου τοῦ δευτέρου ἡμιστίχου παραμένει ἄτονος. Εἰς τὰς περιπτώσεις, ὅτε ἡ συλλαβὴ αὕτη περιέχει γραμματικὸν τόνον, ὁ τόνος οὗτος ἀπορροφεῖται ὡς εἶναι φυσικόν, ὑπὸ τοῦ ἑπομένου μετρικοῦ τόνου. Ἐπὶ τῶν 1000 πρώτων στίχων τῆς Χ. Σ. οἱ 92 στίχοι περιέχουν λέξεις μονοσυλλάβους ἢ καὶ δισυλλάβους, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν 13ην συλλαβὴν τοῦ στίχου εὑρισκόμεναι τονίζονται, ἀλλ' ὁ τόνος αὐτῶν κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ στίχου ἢ ἄλλως διὰ τὴν ἀκουστικὴν μετρικὴν δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἀπορροφούμενος ὑπὸ τοῦ ἑπομένου μετρικοῦ τοιούτου. Εἶναι δὲ αἱ λέξεις αὗται αἱ ἑξῆς : *τὸ* (13), *τοῦ* (11), *τῷ* (8), *τὴν* (8), *καὶ* (8), *τὰ* (5), *τῇ* (4), *τῶν* (4), *παρὰ* (3), *τῆς* (3), *τοῖς* (2), *τοὺς* (2), *ὑπὸ* (2), *ἐπὶ* (2), *ἀπὸ* (2), *τρὶς* (1), *τοῦ* (1), *μὲν* (1), *ταῖς* (1), *μετὰ* (1), *κατὰ* (1), *ἀνὰ* (1), *τὸν* (1), *ἦν* (1), *περὶ* (1), *τὰς* (1), *πρὸς* (1), *οὐχὶ* (1), *θνητὴ* (1), *λαμπρὸν* (1).

θ) Τέλος, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ ἐλέχθη, ἡ 15η συλλαβή, ἡ μετὰ τὸν μετρικὸν τόνον, παραμένει ἄνευ ἐξαιρέσεως ἄτονος.

III

Τοιουτοτρόπως, ἐὰν ἠθέλομεν νὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν τὴν ἀκουστικὴν μετρικὴν τοῦ δεκαπεντασυλλάβου στίχου τοῦ Κ. Μανασσῆ ἐν τῇ Χ. Σ., θὰ ἐλέγομεν ὅτι ὁ στίχος οὗτος :

α) Χωρίζεται εἰς δύο τμήματα διὰ τομῆς μετὰ τὴν 8ην συλλαβήν.

β) Ἔχει δύο μετρικοὺς τόνους, τὸν πρῶτον πρὸ τῆς τομῆς ἐπὶ τῆς 6ης, 7ης ἢ 8ης συλλαβῆς, τὸν δεύτερον ἐπὶ τῆς 14ης συλλαβῆς.

γ) Ἡ ἀρχικὴ συλλαβὴ ἑκάστου ἡμιστίχου, τουτέστιν ἡ 1η καὶ ἡ 9η, δύναται νὰ τονίζηται.

δ) Τονίζονται διὰ ρυθμικοῦ τόνου αἱ ἄρτιαι συλλαβαὶ 2, 4, 10, 12. Εὐνόητον ὅτι δὲν εἶναι ἐπάναγκες εἰς τὸν αὐτὸν στίχον νὰ ὑπάρχωσι πάντες οἱ ρυθμικοὶ τόνοι. Αἱ περιτταὶ συλλαβαὶ 3, 5, 7, 11, 13 μόνον κατ' ἐξαίρεσιν λαμβάνουν τόνον καὶ πάλιν ὁ τόνος οὗτος σπανίως—ἀσφαλῶς ἐκ σφάλματος τοῦ στιχουργοῦ ἢ ποιητικῇ ἀδείᾳ—δὲν ἀπορροφεῖται ὑπὸ τοῦ πλησίον εὑρισκομένου ρυθμικοῦ ἢ μετρικοῦ τοιούτου.

ε) Ἡ 15η συλλαβὴ παραμένει ἄτονος καὶ

στ) τὰ δύο ἡμίστιχα ὡς πρὸς τοὺς τόνους οὐδεμίαν ἀλληλοεπίδρασιν ὑφίστανται, ἀλλὰ μετρικῶς δροῦν αὐτονόμως καὶ ἀνεξαρτήτως.

Τὸ σχῆμα λοιπὸν τοῦ στίχου δύναται νὰ παρουσιασθῇ ὡς ἑξῆς :

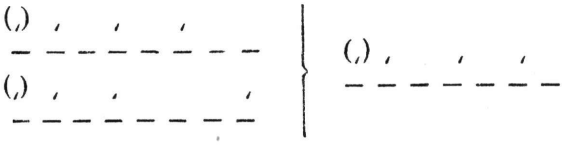

Ἴσως δὲν εἶναι ἄσκοπον πρὶν ἢ περατώσωμεν τὴν παρουσίασιν τῶν στατιστικῶν δεδομένων τῶν προελθόντων ἐκ τοῦ ἐλέγχου τοῦ δεκαπεντασυλλάβου στίχου ἐν τῇ Χ. Σ., νὰ ἀναγράψωμεν καὶ ἄλλα ἀναφερόμενα εἰς σημεῖά τινα τῆς χρησιμοποιουμένης ὑπὸ τοῦ στιχουργοῦ μετρικῆς. Τοῦτο ὅμως καθίσταται δυσχερές, διότι τὸ πρὸ ἡμῶν κείμενον δὲν ἔχει πάντοτε ὀρθῶς καὶ ὡς ἐκ τούτου δέον νὰ ἀναβληθῇ εἰς εὐθετώτερον χρόνον ἡ δημοσίευσις τῶν στοιχείων τούτων, ὅτε θὰ ἔχῃ περατωθῇ καὶ ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ ὅλου κειμένου.

Πάντως ἐνδεικτικῶς μόνον ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Μανασσῆς οὐχὶ σπανίως μεταχειρίζεται εἰς τοὺς στίχους τὴν «*ὑπέρβασιν*», τουτέστι δὲν περατοῖ οὗτος τὸ νόημα εἰς ἕνα στίχον, ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ τοῦτο καὶ εἰς τὸ ἡμίστιχον τοῦ ἑπομένου στίχου, ὡς π.χ. 641—642, 966—967.

Ἐπίσης ἐνίοτε εἰς τοὺς στίχους τῆς Χ. Σ. παρατηροῦμεν *τμῆσιν*, π.χ. 1111, 1841, 2034, 2993, 4857, 5152, 5449, ὡς καὶ διὰ τῆς τομῆς τμῆσιν δύο λέξεων συνδεομένων δι' ἐγκλίσεως τόνου, π.χ. 549, 5182, 5783, 6629.

Τέλος ἀναφερόμενοι εἰς τὴν *χασμωδίαν* θὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Μανασσῆς ἐπιμελῶς ἀποφεύγει αὐτὴν καὶ ὅτι δὲν σημειοῦται χασμωδία κατὰ τὸν ποιητήν, ὡς καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἐν γένει ποιητάς, μετὰ τὴν δίφθογγον *ευ* (ἡ ὁποία διὰ τῆς προφορᾶς ὡς *εφ* ἢ *εβ* ἀπέτρεπεν ἐνδεχομένην χασμωδίαν) ὡς καὶ μετὰ τὰς ἐπιφωνηματικὰς μονοσυλλάβους λέξεις *αἳ αἳ*, π.χ. *φεῦ* (359, 1325, 2370, 3243, 3514, 3544, 4444, 4462, 5112, 5139, 5187, 5288, 5292, 6595, 6635 κ.ἄ.), *βασιλεῦ* (3344, 3350 κ.ἄ.), *αἳ αἳ* (4298, 4882 κ.ἄ.).